

Mátrai László

(1910–1984)

A nemrég elhunyt kiváló tudós elsősorban filozófusként él a köztudatban: méltán, mert műveinek tekintélyes része és a tudományos közéletben elfoglalt helye miatt valószínűleg ennek is minősíti majd a hazai tudományok vagy az Akadémia majdani történése. Alighanem azt is megállapítja majd róla, hogy a filozófia (és az ezzel szorosan összefüggő kérdések) mellett leginkább az irodalom felé vonzódott; olyannyira, hogy az *Élmény és mű*, 1940-ben megjelent könyvének második kiadása elé írt előszavában (1972) a maga helyét a literátorok között keresve a Nyugat harmadik nemzedékéhez tartozónak vallotta magát. Tágabban véve azokhoz sorolta tehát, akiknek – saját szavai szerint – „élményei, tapasztalatai és emlékei . . . három történeti korszakból származnak: még láttak valamit a Monarchia összeomló világából, felnőtte váltak a fasizmusra fajuló ellenforradalmi rendszerben, és munkaerejük teljében 30–40 éves fővel érték meg a felszabadulás utáni szocializmus világát”.

Mátrai László egyrészt a racionalizmusban, másrészt „a művészet és tudomány egyaránt való” birtoklásában, vagyis „az esszéírás nehéz igényes műfaja művelésében” látta e harmadik nemzedék legfőbb jellemvonásait: olyan tulajdonságokban, amelyek teljes mértékben órea is érvényesek – egy-szersmind olyanokban, amelyek irodalmár körökben különösen olvasottá tették műveit. Bámulatosan világos és ugyanakkor egyetlen felesleges szót sem hordozó mondatairól pályája kezdetétől fogva híres volt – nem kevésbé aforizmáiról, melyeket városszerte idéztek értelmiségi körökben. A literátorok magukénak érezték azért is, mert pályája kezdetétől foglalkozott esztétikával, sőt egyes írókkal is. Már az *Élmény és műben* Balzackal, Flaubert-rel, Prousttal és V. Hugoval, utóbb Eötvössel, Karinthyval és Krúdy Gyulával. 1940 és 42-ben Baumgarten-díjat kapott. Az akkor díjazottak nagyobbik részéről ugyancsak nekrológokat írtak már, néhányuk azonban e generáció élő tanújaként maig köztünk él.

A nagynevű tudós 1945 utáni pályáját már korábban idézett mondatának második felében lehet legtalálhatóbban jellemezni: éppen 35 évesen érte meg a „felszabadulás utáni szocializmus világát”, melyben nemzedékének tagjai „kisebb-nagyobb mértékben a saját addigi törekvései megvalósulását láthaták; persze aszerint, hogy a történelmi fejlődésért maguk is milyen mértékben küzdöttek”. A racionalista Mátrai László nem 1945-ben kezdte e küzdelmet, az „út Marxhoz” főként két irányban szélesítette ki érdeklődését és hatotta át egész gondolkodását: két hivatásának felismert szakma, a filozófia- és művelődéstörténet irányában: ekkor fordult a XVII–XVIII. század nagy gondolkodói és természet-tudósai felé. Montesquieu-, Holbach- és Locke-kiadásai jelzik e folyamatot (1954–73), s ugyancsak ekkor fedezte fel számunkra Martinovics Ignác Filozófiai írásait (1956) és a XV–XVII. század magyar filozófusait (1961); foglalkozott az averroizmusmal, Apáczaival, az anyag szerkezetének atomista fel-fogásával: mindezek az eredmények azóta egyetlen tankönyvekbe kerültek át. Ha a szervezőről és magas tisztségek viselőjéről szót kell még ejteni, külön említést érdemelnek a tudománytörténet fel-lendítésére tett erőfeszítései, melyeknek eredményeként lassan polgárjogot nyert e korábban kevés figyelemre méltított stúdium, s talán nem felesleges megemlíteni ezen a helyen, hogy az irodalomtudo-mány történetének kérdései sem kerültek el figyelmét.

Ő maga látta úgy, hogy „ha egyáltalán van valami vörös fonál” életművében, „akkor az . . . a következetes és sokszor éles harc . . . mindenfajta irracionalista eszmei irányzat ellen”. Ugyancsak maga vetette fel, hogy „a témáknak a szokásosnál talán szélesebb területéről választotta vizsgálódásai tárgyát”, s ezt szemére vethetik; tudott, sőt írt is a „lusta Mátrai” szerinte elterjedt képéről: vallotta azonban, hogy „a gondolkodás többletértékét a lényegnek a valóság mögötti felismerésében” kell

keresni, és Mátrai László ragyogóan szellemes, kitűnően megfogalmazott tanulmányaiban mindig is ezt tette. Ez az, ami a minket különösen érdeklő irodalom- és tudománytörténeti munkásságát oly értékessé és maradandóvá teszi.

Tarnai Andor

Mezey László

(1918–1984)

Tragikus halálának hírére nem akartuk elhinni, elvesztésébe ma is nehezen tudunk beletörődni, életművének folytatása mindenképpen kötelességünk. Ez az életmű olyan gazdag, hogy több tudományág gyarapodott általa: az egyháztörténettől a paleográfiáig, az egyetemes művelődéstörténettől a kánonjogig, a klasszikus antikvitástól a magyar irodalomtörténetig. *Multis ille bonis flebilis occidit*, és a gyászolók közt ott vannak a régebbi magyar irodalom kutatói is. Használjuk fel ezt a szomorú alkalmat idevágó munkásságának felidézésére.

Rómában, az Universitas Gregoriana padjaiban kezdett tanulmányait Budapesten Horváth János, Hajnal István és Szeffkú Gyula hálás tanítványaként folytatta, „Szent István XIII. századi verses históriája” c. dolgozata a Horváth János-émlékkönyvben (1948) jelent meg. Irodalmi anyanyelvűségünk kezdeteit és a középkori laikus népmozgalmakat úgy tárgyalta kandidátusi értekezésében (1954), hogy abból az ó-magyar Mária-siralom és a Margit-legenda európai összefüggéseire is fény derült. Mint a középkori latinság páratlan ismerője, további szempontokkal tudta gazdagítani Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémáinak feldolgozását. „Középkori magyar íráskorok” (1957), „Kronikások és krónikák” (1960), „Árpád-kori és Anjou-kori levelek” (1960), „Deákok és lovagok” (1961) c. kiadványai nagyban hozzájárultak középkorunk jobb megismeréséhez. Újat tudott mondani mindenről, amihez csak hozzányúlt, mint pl. a Báthory-bibliáról, az Árpádok eredetmondájáról, magyar vonatkozású dekretálisokról, a devotio modernáról, Csutmonostor alapításáról, a Pray-kódex keletkezéséről, a XII. századi Codex Albensisről, a pécsi egyetem alapításának előzményeiről, a középkori magyar-francia kulturális kapcsolatokról, Esztergom, Pécs, Székesfehérvár, Vác múltjáról stb.

A 60-as évek elejétől kezdve sorra jelentek meg a magyarországi könyvtárak korai kódexjeinek rendszeres feldolgozásából adódó eredményei (pl. a Codices Latini Antiquiores XI. kötetében, Oxford 1965), amelyeket a nemzetközi tudományosság egyhangú elismeréssel fogadott. Mezey László azok közé a tudósaink közé tartozott, akiknek mondanivalója mindig számíthatott az egyetemes középkorkutatás képviselőinek érdeklődésére: Európának szinte minden jelentős könyvtárában megfordult és onnan üres kézzel sohasem tért haza. Nagyon sok könyv- és írástörténeti, paleográfiai, művelődéstörténeti stb. kongresszuson hallatta szavát és szerzett megbecsülést a magyar tudományosságunk. Korszakot jelöl mind a maga életművében, mind a magyar múlt megismerésében kódextörzések-kutatásainak az utóbbi években intézménnyé való kiépítése. A nagy vállalkozásból (Fragmenta codicum in bibliothecis Hungaricis asservatorum) életében csak a bevezető kötet, a budapesti Egyetemi Könyvtár feltárt anyagának egy része látott napvilágot. Mezey László jóvoltából ma már a X. század második feléből származó kódexeket tarthatunk számon nemzeti kultúránk első korszakának emlékei közt. Nem szónoki túlzás mondatta velünk elhunyt barátunk ravatalánál (Vigilia, 1984. júl.), hogy ezek a napjainkban megszólaló pergamenlapok a Zsigmond-kori Buda szobortemetőjénél egy fél évezreddel korábbi kincseink és azoknál nem kevésbé becses tanúi Európához való tartozásunknak.

És még nem is említettük „Deákság és Európa” c. monográfiáját (1979), amely – alcímével ellentétben – nem „vázlat”, hanem irodalmi műveltségünknek részleteiben talán vitatható, egészében azonban nélkülözhetetlen alapvetése. Sorolhatjuk tovább „Athleta Patriae” c. Szent László-tanulmánykötetét (1980), Gellért-problémáit, az oxfordi glosszák vagy az admonti biblia Magyarországra kerülésének feldolgozását stb. – mintha érezte volna, hogy sietnie kell tudós élete termésének betakarításával. Nem tudott eléggé sietni, vagy nagyon is sietett utolsó – végzetes – lépésével.

Rajtunk a sor, hogy életművének folytatható és folytatandó részét folytassuk. Emlékét a tudásának kijáró becsüléssel és az emberségével százszor megérdemelt szeretettel őrizzük.

Borzsák István